

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології
Київського національного
університету культури і мистецтв

АЛЮЗИЯ ЯК РІЗНОВИД ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ)

Одним із завдань комунікативної лінгвістики є дослідження міжкультурної комунікації, її головних аспектів і понять [1, с. 551].

На наш погляд, перекладач виконує роль медіатора в процесі спілкування людей-носіїв різних культур. Правильний переклад сприяє взаєморозумінню між народами, зміцненню довіри і поваги до іншої культури і традицій.

Тому одним із завдань перекладача є правильний переклад інтертекстуальних елементів, до яких належать і алюзивні фразеологічні одиниці (ФО).

Метою дослідження був аналіз механізму дії алюзії у фразеології. Для досягнення цієї мети треба: проаналізувати джерела алюзивних ФО, ступінь деформації ФО і складності їх декодування у тексті. Існує багато визначень алюзії, які іноді суперечать одне одному. Алюзія визначається як натяк на загальновідому історичну подію або літературний твір. О.С. Ахманова називає алюзію нагадуванням, «включенням у художній твір посилань на будь-які історичні факти (події, особи) минулого, особливо ті, що засвідчені у філологічній традиції» [2, с. 34].

У словнику Вебстера алюзія визначається як приховане або непряме посилання, натяк. [3, с. 25] Ю.М. Скребнев вважає, що «алюзія означає особий різновид метафори... алюзія – коротке посилання на якусь літературну або історичну загальновідому подію. Мовцю (письменнику) не потрібно бути експліцитним стосовно того, що він припускає: він тільки згадує якусь деталь, яку він вважає аналогічною в художній літературі або історії темі, яка обговорюється. Звісно, рівень освіченості слухача (читача) повинен бути достатнім, щоб зрозуміти реальний зміст повідомлення» [4, с. 115].

О.О. Селіванова розуміє під алюзією «вияв текстової категорії інтертекстуальності, прийом художньої виразності, що змістовно збагачує текстову інформацію, створюючи численні асоціації за рахунок явного натяку на події, факти, реальних осіб, інші тексти, їх персонажів. Алюзія є виявом безперервної діалогічності текстопородження, зокрема художньої творчості. На відміну від ремінісценції, алюзія використовується як риторична фігура, що вимагає однозначного розуміння» [5, с. 25].

А.Г. Мамаєва розглядає алюзію як прийом умисного використання в тексті певних слів, словосполучень, речень, які непрямю співвідносяться із засвідченими фактами культури. Однією з головних особливостей алюзії є те, що вона може залишитися непоміченою для читача, незнайомого із джерелом алюзії.

Таким чином, відомість факта, на який здійснюється алюзія, виявляється принципово важливою.

Ця думка підтверджується висловлюванням Ю.М. Лотмана: «Маючи здатність концентрувати величезну інформацію на «площі» дуже невеликого тексту, художній текст має ще одну особливість: він видає різним читачам різну інформацію – кожному в міру його розуміння» [7, с. 33]. Інакше кажучи, здатність читача адекватно інтерпретувати алюзивне повідомлення залежить від всієї інформації, якою він володів до прочитання певного тексту: культурного тезаурусу, фонових знань, освіти, особистого досвіду і т. ін.

Здатність алюзивного слова – викликати певні, автоматизовані асоціації і, як результат, певні емоційні реакції, принципово важливі для текстів, які відносяться до різних стилів і жанрів.

Характерною особливістю художнього тексту є саме наявність потенційної множинності інтерпретацій, тому ступінь адекватності сприйняття такого тексту залежить від загальної підготованості читача [8, с. 40].

І.Р. Гальперін зауважує, що «алюзії базуються на акумульованому досвіді і знаннях письменника, який передбачає (presupposes) такий же досвід і знання в читача» [9, с. 186].

Вчені виділяють кілька типів джерел алюзій.

А.Г. Мамаєва наводить класифікацію алюзій із точки зору їх приналежності до тієї чи іншої категорії джерел. Вона виділяє алюзії на факти, які являють собою зафіксовані у філологічній традиції фонові знання, та алюзії на факти сучасної культури [10, с. 12].

Н.О. Хімуніна виділяє такі типи джерел:

- 1) твори словесного мистецтва, тобто твори художньої літератури, Біблія, міфологія, тексти популярних пісень;
- 2) мовні явища – прислів'я, приказки і фразеологізми;
- 3) невербальні джерела, тобто історичні факти, які не асоціюються в читача з яким-небудь твором [8, с. 43].

Поділення алюзій на домінантні (ті, які визначають головний мотив всього твору) і локальні (ті, які діють на певному відрізку тексту, але не визначають головну тему) – ще один спосіб класифікації алюзій, який пов'язан із проблемою взаємодії алюзії і тексту [10, с. 18]. Домінантні алюзії цементують окремі частини тексту в єдине смислове ціле і водночас поглиблюють його зміст, додаючи нові смисли. Локалізовані алюзії не визначають основну тему твору, а лише допомагають її розгорнати, діючи на певному відрізку тексту (частіше за все, абзац).

А.Г. Мамаєва пропонує розділяти локалізовані алюзії на власне алюзії та алюзії, які використовуються в якомусь іншому стилістичному прийомі. Безумовно, алюзія значно збільшує смислову ємкість такого прийому [10, с. 21]

Згідно з класифікацією алюзій за джерелом походження одним із таких джерел є мовні одиниці, до яких відносяться ФО, прислів'я та приказки. Алюзія на ФО, прислів'я та приказки пов'язана з такими їх властивостями, як образність, експресивність і емоційність, а також з такими ознаками, як загальновідомість та загально-вживаність.

Алюзія в рамках фразеології – це стилістичний прийом оказіонального перетворення ФО і розуміється як посилання на яку-небудь відому ФО, або вживання частини ФО, яка передає значення і зміст цілої ФО.

Ефект алюзії утворюється за одночасного сумісництва у свідомості читача вихідного значення ФО з тим значенням, яке вона отримує в новому контексті.

Алюзії, джерело яких – ФО, досить ефективні, оскільки сталисть значення фразеологізмів і загальновідомість більшості з них усуває необхідність коментаря і сприяє миттєвому відновленню їх у свідомості реципієнта навіть за окремими компонентами.

Алюзію у сфері фразеології розглядають як один із способів оказіонального перетворення ФО. Одним із видів алюзії є вживання частини ФО замість цілої ФО.

Вживання частини ФО підвищує її експресивний і емоційний вплив на читача. Недомовка притягує до себе увагу, змушує замислитися, чому герой вживає тільки частину прислів'я.

“You and your husband live in New York, then?”

“Don't have any husband”, Mrs. Chandler replied with a radiant smile. “Married at seventeen, divorced at twenty – one. Once bitten... No. I spend part of the year in Beverly Hills, and the other part in New York”.

Gohson [11, с. 22]

У цьому прикладі вживається відоме прислів'я “Once bitten, twice shy” – “__ за одного битого, двох небитих дають __”. Місіс Чандлер з посмішкою пояснює, що в неї немає чоловіка. Вона сповіщає про своє заміжжя лише одним невеликим реченням, що наводить на думку, що ця історія вже в минулому. Але наступні слова свідчать про те, що заміжжя і розлучення залишили свій відбиток у її житті, можливо, були глибоким потрясінням.

Наведемо ще один приклад.

“As that all?” she exclaimed, her brow clearing.

“That's all”, he answered gravely. “Unless, of course, he fears I may corrupt Aubrey. Evil communications, you know”.

Heyer [11, с. 66]

У цьому прикладі є алюзія на прислів'я “Evil communications corrupt good manners” – «З ким поведешся, того й наберешся».

Відновленню компонентів, яких не вистачає, сприяє не тільки відомість цього прислів'я, але й оточуючий контекст. У попередньому реченні герой вживає слово corrupt. Воно присутнє у відсутній частині прислів'я. Автор спрямовує думку читача в певному напрямку, практично виключаючи можливість неправильного сприйняття цього відрізка тексту. Як і слово corrupt, слова you know після алюзивної ФО підказують, що перед нами – відоме прислів'я.

Вживання частини прислів'я в цьому прикладі веде до виникнення двох планів іронії: іронії героя по відношенню до себе (він з гіркою іронією говорить про те, що його вважають поганою людиною) і авторської іронії по відношенню до героя. Авторська іронія виникає із-за неспівпадіння між негативною оцінністю прислів'я і скромною поведінкою цієї «погано вихованої» людини.

Більш цікавими і складнішими для декодування й адекватного перекладу видаються види алюзій, які засновані на більш складних деформаціях вихідної форми ФО. Такі види алюзій змушують свідомість читача «працювати ще наполегливіше» і «виходить, впливають сильніше» [12, с. 19]. Для перекладача такі види алюзій теж виявляються важкою проблемою: він повинен не тільки сам правильно декодувати алюзію, але і перекласти таким чином, щоб зберегти як саму алюзію, так і можливість для читача її декодувати.

Розглянемо такий приклад.

“Big Lannie did something she had never done before; she begged her employer... When Mrs. Ewing understood, she was, she said, surprised. She had, she said, a great, great many demands on her charity, and she would have supposed that Big Lannie, of all people, might have known that she did everything she could, in fact, a good deal more. She spoke about inches and ells.”

Parker [11, с. 173]

Це алюзія на прислів'я “Give him an inch and he'll take an ell” – «Дай йому пальця – він всю руку відкусить». У цьому уривку вихідна ФО представлена тільки двома своїми компонентами *inches* і *ells*, які функціонують у тексті як самостійні лексичні одиниці. Їх зв'язок із вихідною ФО неможливо вгадати без знання цієї ФО. Той факт, що автор обирає як алюзивні саме ці два слова, не випадковий. Вони є частково переосмисленими компонентами в складі прислів'я і являють собою епіцентр експресивності. Саме по собі це прислів'я – одиниця з певним емоційним забарвленням, а саме негативним. Саме завдяки тому, що, з одного боку, ці слова в складі ФО виражають певне емоційне забарвлення і, з іншого боку, досить рідко зустрічаються в такому поєднанні, вони привертають увагу читача, який «намагається» відновити більш «звичну» для нього форму вживання цих слів.

Перекладачу необхідно проаналізувати ступінь деформації цієї ФО, частотність її вживаності і передбачити ті труднощі, які можуть виникнути в читача під час декодування і відновлення цієї ФО. Тому перекладач повинен обрати правильну стратегію перекладу, щоб зробити прислів'я більш впізнаним.

Безумовно, із-за негативного забарвлення прислів'я читач відчуває протиріччя в словах місіс Евінг. Велика Ланні ніколи раніше не зверталася до своєї хазяйки з проханням. І, звісно, це прохання могло викликати подив у місіс Евінг. Але ще більш дивно виявляється її реакція. За ввічливими фразами чути відмову і замасковану зневагу. Порівнюючи, хоча і непрямо, Велику Ланні з тими нахабами, яким «дай тільки пальця», місіс Евінг показує своє дійсне ставлення до своєї служниці.

Оскільки вплив прийому алюзії залежить від знання читачем алюзивної інформації, велику роль відіграють способи актуалізації алюзивної інформації в контексті. І тут роль перекладача важко переоцінити, оскільки саме від нього залежить вибір адекватного способу такої актуалізації в тексті перекладу. Саме від перекладача залежить, який ступінь деформації вихідної ФО залишити під час перекладу, щоб читач міг вільно відновити вихідну ФО в перекладеному тексті.

Проблема вибору способу актуалізації алюзивної інформації тісно пов'язана з актуалізацією значення ФО у контексті. ФО – експресивна комунікативна одиниця зі складною структурно-семантичною організацією. Її актуалізація пов'язана з питанням про повноту розкриття різних аспектів її значення в контексті [13, с. 75].

На думку О.О. Ельгарова, одним із важливих факторів, які впливають на повноту розкриття ФО, є зв'язок ФО з її семантичними корелятами. Вчений відмічає зменшення кількості корелятів у тексті в тих випадках, коли має місце оказіональне перетворення ФО. Він вважає, що чим складніша техніка перетворення, тим менша значущість контекстного уточнення семантики ФО. Але з іншого боку, в таких випадках, перш за все, має місце зміна ролі цих лексичних корелятів [13, с. 90]. Із засобів розгортання семантики ФО цю функцію беруть на себе прийоми оновлення ФО, кореляти перетворюються на засоби посилення асоціативних зв'язків між вихідною формою ФО і контекстом. Часто це слова, які містяться у вихідній формі ФО, але відсутні в тесті.

“But she wouldn't cry; she was fortified by all the conventional remarks which came automatically to her mind about spilt milk and will be the same in fifty years.”

Greene [11, с. 212]

У тексті використана деформована ФО “It is no use crying over spilt milk” – «Знайшов – не скаж, згубив – не плач». Слова *spilt milk* – це образне ядро прислів'я, яке запам'ятовується краще за все. У першому реченні є слово *cry*, яке присутнє і у вихідній ФО. Наявність кількох алюзивних слів у тексті розширює коло асоціацій і спрощує сприйняття алюзивної інформації в цілому.

У результаті дослідження можна дійти висновків, що у сфері фразеології алюзія є стилістичним прийомом перетворення ФО, який розуміється як посилення на широковідому ФО або є вживанням частини ФО замість цілої ФО.

Прийом алюзії в нашому матеріалі носить метонімічний характер, оскільки діє на основі суміжності змісту первісного контексту і контексту вживання. Якщо джерелом алюзії є ФО, то первісним контекстом може бути або вихідна форма і значення ФО, або ж до неї може додаватися культурно-історична, екстралінгвістична інформація, яка була закладена у ФО під час первісного вживання.

Література:

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2008. – 712 с.
2. Ахматова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахматова. – Москва : Просвещение, 1964. – 205 с.
3. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Lexicon Publications, Inc. – Danbury, CT, 1993. – 1144 p.
4. Скребнев Ю.М. Основы стилистики английского языка / Ю.М. Скребнев. – Москва : Астраль АСТ, 2003. – 222 с.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
6. Мамаева А.Г. Аллюзия и формы ее выражения в английской художественной литературе / А.Г. Мамаева // Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. – 1976. – №8. – С. 114–120.
7. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – Москва, 1970. – 384 с.
8. Арнольд И.В., Химуника Н.А. Тематическая принадлежность аллюзии / И.В. Арнольд, Н.А. Химуника // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 1992. – №7. – С. 40.
9. Galperin I.R. Stylistics / I.R. Galperin. – Москва : Higher School Publishing House, 1971. – 343 p.
10. Мамаева А.Г. Лингвистическая природа и стилистическая функция аллюзии: дисс....канд. філолог. наук / А.Г. Мамаева. – Москва, 1977. – 280 с.
11. Буковская М.В., Вяльцева С.И., Дубянская З.И. Словарь употребительных английских пословиц / М.В., Буковская, С.И. Вяльцева, З.И. Дубянская. – М. : Наука, 1985. – 320 с.
12. Баркова Л.А. Прагматический аспект использования ФЕ в рекламных текстах : дисс....канд. філолог. наук / Л.А. Баркова. – М., 1983. – 302 с.
13. Эльгаров А.А. Условия и лексические средства актуализации семантики фразеологических единиц : дисс....канд. філолог. наук / А.А. Эльгаров. – Москва, 1983. – 220 с.

Анотація

**Т. ПАЛЕЙ. АЛЮЗИЯ ЯК РІЗНОВИД ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ)**

У статті аналізується механізм дії алюзії у фразеології як виду інтертекстуальності. Обговорюються труднощі декодування в перекладі алюзивних фразеологічних одиниць у залежності від ступеня деформації ФО. Наводяться дефініції, класифікація алюзивних ФО та джерел алюзії, їх функції в художньому тексті.

Ключові слова: алюзія, інтертекстуальність, фразеологічна одиниця, деформація, декодування.

Аннотация

**Т. ПАЛЕЙ. АЛЛЮЗИЯ КАК ВИД ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ
(НА МАТЕРИАЛЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ)**

В статье анализируется механизм действия аллюзии во фразеологии как вида интертекстуальности и трудности декодирования аллюзивных фразеологических единиц в зависимости от степени их деформации при переводе. Приводятся дефиниции аллюзии, классификации аллюзивных ФО и их источников, функции в тексте.

Ключевые слова: аллюзия, интертекстуальность, фразеологическая единица, деформация, декодирование.

Summary

**T. PALIEI. ALLUSION AS A KIND OF INTERTEXTUALITY
(ON THE MATERIAL OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH FICTION)**

The article deals with the mechanisms of allusion functioning in phraseology as a kind of intertextuality. The problems of decoding of phraseological units depending upon the degree of their deformation while translating belles-lettres texts are dealt with. Definitions of allusion of allusions phraseological units and their sources functions in the text are analyzed.

Key words: allusion, intertextuality, phraseological unit, deformation, decoding.